

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003 telén a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye „Az évszak műtár-gya” kamarakiállítás-sorozatát. A sorozat fő célja, hogy rendszeresen a közönség elé tárja a Gyűjteményben folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, illetve restaurált művet, vagy olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

Lovas hērós

Keleti görög műhely, Kr. e. 1. század

„*Omnes eodem cogimur...*”

Amárvány dombormű tavalay került az Antik Gyűjteménybe a nemzetközi műkereskedelemből. A díszítetlen pillérek és áthidaló architráv által keretelt kompozíció fő alakja a tér nagy részét kitöltő lovas ifjú. A ló csupán a jobb mellső lábát emeli fel: lassan lépdel. A képező mélysége nem egyenletes, az állat mögött kétszer akkora, mint a másik oldalon (3, illetve 1,5 cm); mintha a lovas a háttérből lépdelne előre – lassan érkezik az előtte állóhoz. A széles nyeregtakarón ülő ifjú rövid, ujjas chitont, a ló hátán szétterülő hosszú köpenyt és magas szárú, csupán vékony faragásokkal jelölt sarut visel. Rövid hajú, sima állú; arcát nem ideális szépségűre, hanem portrészzerű vonásokkal mintázták meg, kiugró szemöldökkel, húsos állal, tömpe orral. Mereven tekint előre. Jobb kezével a kantárt fogja, a balból csak az elnagyoltan faragott, összeszorított tenyér látszik, amely talán a vállához támasztott lándzsát fogott (ez nincs kifaragva, festéssel jelölhették).

A dombormű felső sarkaiban sommásan jelölt lombok közül egy-egy kígyó teker-gőzik a lovas felé. Vele szemben rövid hajú, sima állú, maga elé meredő alak áll. A lovasénál idősebb arca a római köztársaságkor kései szakaszában faragott portrékat idézi. Leengedett bal kezét (a fegyelmezett férfi hagyományos ábrázolásmódjával) a testét borító köpeny alatt tartja; a jobbójából is csupán a köszöntés-tiszteletadás gesztusával elő-renyújtott tenyér látszik. Az alakok faragása, főleg a ló és a lovas aránytalanul nagy

feje a mesternek a klasszikus művészeti hagyománytól való távolságát mutatja, a kompozíció egésze mégis gyakorlott kőfaragóra vall. A darabot kétoldalt gondosan lecsiszolták, hátul és fölül viszont csak elnagyoltan faragták ki. Az alján középüti látszanak a felállításhoz szükséges, utólag levéselt csonk maradványai, eredetileg tehát a relief talapzatba illesztve állt.

A dombormű csupán látszatra ábrázol életből ellesett pillanatot, lovas és gyalogos erdőszéli találkozását; a jelenet valójában szakrális térben játszódik. A görög világban általánosan elterjedt ikonográfiai szkhémába tartozik, amelynek főszereplői egy lovas hérós és a tiszteletét ápolók. Az alaptípust olykor oltár, áldozati állat, kísérő apród egészíti ki, gyakran pedig a héróshoz tartozó nőalak. A héróست is többféleképp ábrázolhatták (például a lova mellett állva, italáldozatot fogadva, vadászat közben, vagy a fára tekeredő kígyót táplálva). A szkhéma keleti kultúrákból átvett minták nyomán a klasszikus kori Athénban alakult ki, majd az athéni művészet mintaadó erejétől is segítve a hellénisztikus *Oikumené* egyik legnépszerűbb domborműtípusa lett. Elsősorban a görög világ keleti felében terjedt el, a pontusi–kis-ázsiai partvidéken és a szigeteken, de a Balkán-félsziget északkeleti részén is, ahol a római császárkorban népszerűsége töretlen maradt az úgynevezett thrák lovas ikonográfiai szkhémájában. Bár a produkció látszatra egységes, az utóbbi évek kutatásai nyomán lassan kirajzolódik néhány, a hatalmas terület egy-egy régióját jellemző csoport (pl. Samos, Kyzikos, Bithynia). A budapesti darab egyelőre ezek egyikébe sem sorolható. Kontextus híján készítésének ideje is csupán tágan határozható meg a Kr. e. 1. századra, hiszen a hellénisztikus kor művészetét a stílusok keveredése és egymás mellett élése jellemezte.

A lovas dombormű típusának évszázadokon átívelő népszerűsége a görög kultúra egyik fontos mozzanatához kapcsolódik. A görög vallás megkülönböztető sajátossága, hogy a halhatatlan istenek és az „egynapigélő” embereken kívül tudott a hérósokról is, akiket az emberekhez halandó voltuk tesz hasonlatossá, az istenekhez pedig rendkívüli tetteik. S az élők számára nem csupán mintául szolgáltak, haláluk után is hathattak a sorsukra (olykor közvetlen kapcsolat mutatható ki hérósok és szentek kultusza között). Hatóerejük és egyúttal tiszteletük központja a hérós-sír (*héroón*) volt.

Az európai hagyomány számára a hérós képe elsősorban a homérosi eposzok révén, Hektór, Achilleus alakjában rögzült. A hellénisztikus korra azonban a fogalmat jóval szélesebb körben használták. A mítikus kor hősein kívül olyan holtakat is jelölhetett, akiknek emlékére szeretteik (a család, a város) kultuszt alapítottak, sőt jelenthette egyszerűen azt is: halott (‘megboldogult’). Kultusz megalapítására a jelek szerint főleg két esetben került sor: kiemelkedő személyiségek részesülhettek

benne, akik tetteik révén voltak nagyok, illetve fiatalon, szemléletes görög kifejezéssel: ‘idő előtt meghaltak’ (*aóroi*), akiknek nem adatott meg, hogy beteljesítsék a hozzájuk fűzött nagy reményeket. A krétai Itanosból maradt fenn az a sírvers, amelyben három holt fiú így vigasztalja szüleit: „Most templomot, szent hérós-ligetet kaptunk a hazánktól megbecsülésül” – ne sírjatok hát! A hérós tiszteletére ünnepet, versenyjátékokat alapíthattak, nyilvános lakomát rendezhettek. Ábrázolásukra két szkhéma bizonyult különösen népszerűnek: a lakomázó és a lovas hérós képe. Az előbbi a kultuszuk fő formájára utal, a másik pedig alakjuk legáltalánosabb elképzelésére (történelmi nagyságok lóháton való megörökítése az ókorban és később is a legnagyobb megbecsülési formák közé számított). Mindkét szkhéma fogadalmi és sírdomborműként is egyaránt használható volt. A hellénisztikus lovas-domborművek esetében például csakis a felirat döntheti el a darab funkcióját. Ez is jelzi, hogy ebben a korszakban már szorosan egymásba fonódott a halotti és a héróskultusz.

A lovas hérós képéhez önálló jelentésárnyalat is kapcsolódott. Az ilyen sírköveket ugyanis a hellénisztikus korban – ha felirat segíti a kérdés eldöntését – szinte kizárólag fiatalon meghalt kisfiúk, ifjak sírjára állították; valószínű, hogy ez a kapcsolódás a fogadalmi domborművek használatában is tükröződött.

A budapesti relief ebben az összefüggésben válik értelmezhetővé. Bár képelemei önmagukban számtalan módon magyarázhatók, egymáshoz a fentiek alapján illeszkednek jól, persze számos további jelentésárnyalatot is felidézve. Az ifjú és az ittmaradtakat jelző, idősebb arcú köpenyes férfialak láthatóan nem ugyanabból a világból való. A magányos lovas alakjában ábrázolt halott már az övéi között van, erre utalnak a feléje forduló kígyók, a hérós-lét *par excellence* állatai. De az ittmaradtak nem felejtették el őt: a dombormű kerete a templomot, a két fa a hérós-ligetet idézi, a köpenyes alak pedig a kultusz ápolóinak összegző képjele. S ha a két alak közvetlenül nem látja is egymást – mégis ugyanaz a kép ábrázolhatja őket. Külön világnak tehát van közös pontja: a halott emlékezetének fenntartása. A relief ókori példája annak, ahogyan a halál vigasztalásával szembeszegezhető az emlékezés ereje.

Nagy Árpád Miklós

Az évszak műtárgya – 2007. tavasz

Lovas hérós

Szépművészeti Múzeum

Reneszánsz Csarnok

2007. április 2. – május 27.

A fényképet Mátyus László készítette